

Varoluşçu Psikoloji Ekseninde Cemil Meriç'in Psikobiyografisi

Orhan GÜRSU

Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye
Professor, Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion Burdur, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X> | ROD ID: <https://ror.org/04xk0dc21>
orhangursu1@gmail.com | Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Gökmen ARSLAN

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye
Assoc. Prof., Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education, Department of Guidance and Psychological Counseling, Burdur, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9427-1554> | ROD ID: <https://ror.org/04xk0dc21>
gkmnarslan@gmail.com

Makale Bilgileri	Öz
Makale Geçmişi Geliş: 06.10.2023 Kabul: 13.05.2024 Yayın: 30.06.2024	Gerek eserleri gerekse hayatıyla Türk yazın tarihinde önemli bir yere sahip olan Cemil Meriç'in hayat hikayesi, özellikle edebiyat ve sosyoloji alanlarında sıkça işlenmiş olmasına rağmen, psikoloji alanında yeterince çalışılmamıştır. Cemil Meriç gibi mümtaz bir şahsiyetin tanınması için onun kişisel amaçları, ilgileri, planları, stratejileri, hayat görevleri ve kişisel gayretlerinin yanı sıra hayat hikayesinin bütünlüğü de bilinmeli ve doğru anlaşılmalıdır. Bu çalışmanın problemi, Meriç'in yaşantısının incelenmesi, yaşadığı psikolojik sorunların belirlenmesi ve bu yaşantıların varoluşçu bakış açısından değerlendirilmesidir. Araştırmanın amacı, Cemil Meriç'in yaşantısını varoluşçu psikolojinin dört temel teması olan ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık başlıkları altında ele alarak Cemil Meriç'in psikolojik analizini gerçekleştirmektir. Araştırma, bilgi derleme niteliğinde düzenlenmiş, bu süreçte Meriç'in kendi hayatının doğrudan yer aldığı eserlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada, Meriç'in yaşadığı yalnızlık, bunalımlar, görme yetisini kaybetme gibi güçlükler; varoluşçu psikolojinin dört temel teması olan ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık kavramları çerçevesinde incelenecek ve psikolojik analizlere yer verilecektir. Bu çalışma, Cemil Meriç'in yaşamını ve iç dünyasını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır.

Cemil Meriç's Psychobiography in the Context of Existential Psychology

Article Info	Abstract
Article History Received: 06.10.2023 Accepted: 13.05.2024 Published: 30.06.2024	Although the life story of Cemil Meriç, who has an important place in the history of Turkish literature with both his works and his life, has been frequently studied especially in the fields of literature and sociology, it has not been sufficiently studied in the field of psychology. To know an important figure like Cemil Meriç, it is necessary to understand his personal goals, interests, plans, strategies, life tasks and personal endeavors as well as the integrity of his life story. The main problem of this study is to examine Meriç's life, to identify the psychological problems he experienced and to reveal how these experiences should be evaluated from an existentialist perspective. The aim of the study is to conduct a psychological analysis of Cemil Meriç's life under the four main themes of existential psychology: death, freedom, isolation and meaninglessness. The research was organized as a compilation of information, and Meriç's works, which directly include his life, were used. The study analyzes the difficulties such as isolation, depression, and loss of vision experienced by Meriç within the four basic themes of existential psychology: death, freedom, isolation and meaninglessness, and psychological analyzes. This study will help us deeply understand Cemil Meriç's life and inner world.

Atıf/Citation: Gürsu, Orhan - Arslan, Gökmen. "Varoluşçu Psikoloji Ekseninde Cemil Meriç'in Psikobiyografisi". Akif 54/1 (2024), 16-34. <https://doi.org/10.51121/akif.2024.53>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Varoluşçu psikoloji, köken olarak varoluşçu felsefeye dayanmaktadır. Bu felsefi akımın izleri antik Yunan'a kadar gitse de asıl etkisi 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve özellikle felsefe, ilahiyat, sanat ve psikolojide güçlü bir etki bırakmıştır.¹ Varoluşçu psikoloji ve terapiye yansıyan varoluşçu psikoterapinin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden biri olan Yalom, hastalarının çoğunluğunun hayatlarındaki anlamsızlık nedeniyle acı çektiklerini fark etmiştir. Bu terapi türü, kişinin varlığından kaynaklanan endişelere odaklanır ve kişinin içsel dünyasını anlamaya çalışır. Varoluşçu psikoterapide, insan için kaçınılmaz dört temel kaygı olan ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık terapi sürecinde ele alınarak analiz edilir. Yalom'a göre, her insan süreklilik, bir zemin, topluluk ve bir örüntü ister; ancak her birimiz kaçınılmaz olarak ölüm, zeminsizlik, yalıtım ve anlamsızlık sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalırız.

Varoluşçu terapi, bu dört temel kaygının neden olduğu anksiyete ve bireyde uyumu bozan semptomları ele alan bir psikoterapi modelidir. Bu dört temel kaygı, birbirleriyle iç içe geçmiştir ve terapinin temelini oluşturur. Varoluşçu psikoterapi, kişiyi sadece dışsal gerçekliği algılayan biri olarak değil, aynı zamanda bu gerçekliğin oluşturulmasına katkıda bulunan bir bilinç olarak görür. Çünkü kişinin geçmişe dönük belleği, şu anki varoluşu kadar önemlidir ve kişinin nihai kaygıları, şu anki yüzleşme tarzına da katkıda bulunur.²

Psikobiyografi, bir yönüyle edebiyatı, bir yönüyle de psikolojik tarihi içeren bir çaba olarak değerlendirilir ve psikoloji ile psikiyatri çerçevesinde önemli tarihsel figürlerin hayatlarını ve eserlerini bir araya getirip analiz etmeyi amaçlar. Psikobiyografi, özellikle tarihsel kişiliklere odaklansa da önemli sanatçılar ve bilim insanlarının hayatlarına da ışık tutar. Dolayısıyla, psikobiyografi, bir bilim bir sanat dalı olmanın yanı sıra tarihi bir perspektife de sahiptir. En nihayetinde, psikobiyografi, ele alınan kişinin ruhsal analiziyle birlikte yaşam boyu ortaya koyduğu ürünlere de dikkat kesilir.^{3,4} Cemil Meriç gibi düşünür, filozof ve sosyolog olarak kabul edilebilecek bir kişinin edebiyatçı yönünü göz ardı etmek hatalı olur. İnsanın ruhunu ve yaşamını konu alan edebiyat, okuyuculara ve topluma, insanın iç dünyasını anlamalarına yardımcı olan bir veri kaynağı sunar.⁵ Edebî analiz yapılırken, farklı disiplinler arasında iş birliği gerekebilir. Genellikle sosyal bilimler, özellikle de psikoloji bilimi, bu tür iş birliğine açık bir yapıya sahiptir ve bu da edebiyat analizlerine fayda sağlar.⁶

Psikobiyografiye yöneltilen eleştirilere rağmen, psikolojinin biyografiye uygulanmasının mantıklı olduğu kabul edilir. Çünkü kapsamlı bir psikobiyografi çalışması, incelenen kişiye dair kaçınılmaz olarak bir analiz içerir. Bu tür bir analiz, sistematik bir şekilde ve psikolojik açıdan zengin bir bakış açısıyla ele alındığında daha anlamlı hale gelir. Öte yandan, psikobiyografinin en büyük savunucuları bile, bu disiplinin bazen dar ve küçümseyici tavırlara yol açabilen indirgemeci bir eğilime sahip olabileceğini kabul ederler. Bu nedenle, psikobiyografinin işleyişi ile uygulanabilirliği arasında belirgin bir uyumsuzluk bulunur.⁷

¹ Erol Göka, *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021).

² Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, çev. Zeliha Babayiğit (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000).

³ Orhan Gürsu, "Melankoli ve İktidar Arasında Bir Şehzade: Şehzade Korkut'un Psikobiyografisi", *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 267-288.

⁴ Ahmet Çelikkol, "Psikobiyografi, Şiir ve Psikanaliz, İle Edebiyat" (Erişim 29 Eylül 2023).

⁵ Mehmet Şahin, "Din ve Edebiyat İlişkisi", *Türk-İslam Edebiyatı*, ed. Necdet Tozlu- Yusuf Babür (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 37-53.

⁶ Murat Turna, "Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 4/1 (2020), 1-17.

⁷ James William Anderson - Gökhan Kağnıcı. "Psikobiyografinin Metodolojisi", *Tarih Okulu Dergisi* 2010/7 (2010), 77-97.

Anderson⁸, bir psikobiyografi çalışmasının temel zorluklarını ve psikobiyografiyi karmaşık hale getiren bazı sorunları şu başlıklar altında açıklar: İndirgemecilik, yüksek beklentiler, değersizleştirme, çağdaş psikolojiyi tarihsel bir döneme uygulama, psikolojik teoride eksiklikler ve var olmayan bir kişiyi analiz etme. Anderson'un bu noktadaki vurgusu, tarihe geçmiş bir kişiliğin psikolojik analizinin tamamen nesnel, bilimsel ve evrensel bir şekilde yapılamayacağı yönündedir. Başka bir deyişle, herhangi bir psikobiyografi çalışması, mutlak bir doğruluğa sahip değildir. Ayrıca, var olmayan bir tarihsel kişiliği incelemek de beraberinde zorlukları getirir. Cemil Meriç gibi bir figürün yetiştiği dönemi ve çevreyi anlamadan, onun nasıl bir atmosferde yetiştiğini anlamak imkansızdır. Çünkü bir bireyi diğerlerinden ayıran şey, sadece kalıtsal özellikleri değil, aynı zamanda içinde bulunduğu çevre koşullarına ve bu koşullara nasıl yanıt verdiğiine dair kişisel deneyimleridir.⁹ Bu nedenle, bir psikobiyografi çalışması, incelenen kişinin yaşadığı dönemi ve çevreyi dikkate almalıdır.

Houghton, psikobiyografi yaklaşımlarının temel sorunlarını dört ana başlık altında özetlemektedir: yanlışlanamama, onaylama eğilimi, erişim sorunu ve indirgeme sorunu.¹⁰ Bu bağlamda, bir kurama dayalı olarak yapılan psikobiyografi çalışmalarının en temel zorluklarından biri, kuramın yanlışlanamayışıdır. Her şeyi açıklamaya çalışan bir kuram, temelde hiçbir şeyi açıklayamama tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayrıca, kurama dayalı bir psikobiyografi çalışmasının diğer bir zorluğu da onaylama eğilimidir. Psikobiyografi çalışmalarında kişinin başarısızlıklarının göz ardı edilmesi, sadece başarılarına odaklanması veya kurama kanıt oluşturmayacak verileri eleme eğilimi, sıkça karşılaşılan sorunlardır.¹¹ Örnek olarak, Hasan Basri Çantay'ın hayatını konu alan çalışmalarda, Çantay'ın yaşadığı bunalım, depresif ruh hali ve intihar düşüncelerine yer verilmemiş, sadece milli mücadele yıllarındaki başarılarına odaklanılmıştır.¹² Aynı şekilde, Mehmet Akif Ersoy'a dair yapılan çalışmalarda da benzer bir problem gözlemlenir.¹³ Oysa ki, tarihe mal olmuş kişilerin de insan oldukları ve sorunlar yaşayabilecekleri kabul edilmelidir, zira bu yaklaşım bu kişileri küçültmez, aksine büyütür. Önemli olan, bu şahsiyetlerin yaşadıkları olumsuz ruh hallerinin kökenini iyi analiz etmektir.

Psikobiyografi çalışmalarının bir diğer zorluğu ise erişim sorunudur. Tarihi bir kişiliğin şu anki zamanda psikoterapi divanına yatırılarak analiz edilmesi, sıra dışı bir durum yaratabilir. Son olarak, psikobiyografi çalışmalarında karşılaşılan bir diğer sorun, indirgeme sorunudur.¹⁴ İncelenen kişinin yaşadığı dönemin tarihsel arka planı, mekân ve coğrafyanın etkisi¹⁵ tam olarak anlaşılmadan, göz önüne alınmadan sağlıklı bir psikobiyografi çalışması yürütmek zordur. Bu nedenlerle, Meriç'in biyografisinin psikolojik analizinin mutlak doğru olmadığını ve ortaya çıkabilecek yanlış anlamaların araştırmacıya ait olduğunu belirtmek önemlidir. Meriç'in ifadesiyle: "Belki otobiyografik bir roman yazmak caizdir, ancak birkaç sayfada bütün bir ömrün muhasebesini yapmak hem tehlikeli hem de gereksizdir."¹⁶

⁸ Anderson - Kağnıcı. "Psikobiyografinin Metodolojisi", 77-97.

⁹ Orhan Gürsu, "Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyografi Denemesi", *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 251-268.

¹⁰ David Houghton Patrick, *Siyaset Psikolojisi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021).

¹¹ Houghton, *Siyaset Psikolojisi*.

¹² Gürsu, "Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyografi Denemesi".

¹³ Rifat Atay, "Mehmet Akif Ersoy", *XIX. Yüzyıldan Günümüze İslam Düşünürleri*, ed. Kemal Sözen vd. (İstanbul: Divan Yayınları, 2021), 111-137.

¹⁴ Houghton, *Siyaset Psikolojisi*.

¹⁵ Özgür Gedikli, "Mehmet Atilla Maraş'ın Şiirlerinde Mekân ve Coğrafya", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/2 (2017), 129-148.

¹⁶ Cemil Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), drl. Mahmut Ali Meriç, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).

Bu araştırmanın problemi, Cemil Meriç gibi tarihî, edebî bir şahsiyetin hayat hikâyesinde karşılaştığı güçlüklerin belirlenmesi, geçirdiği psikolojik olguların tespit edilmesi ve tüm bu yaşantıların varoluşçu psikoloji penceresinden ne anlama geldiği, nasıl anlaşılması gerektiğidir.

Araştırmanın amacı ise Cemil Meriç'in hayatını varoluşçu psikolojideki dört temel kaygı olan ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık başlıkları altında ele alınıp analiz etmeye çalışmaktır. Bu temel kaygıların insan hayatında nasıl etkili olduğunu ifade etmek için varoluşçu psikolojinin önemli temsilcisi Yalom'un *Varoluşçu Psikoterapi* adlı eseri temel alınmıştır. Öte yandan alanın diğer önemli iki ismi Rollo May ve Victor Frankl'in eserlerine de müracaat edilmiştir. Çalışma boyunca her kavram tek tek ele alınacak ve bu nihai kaygıların Meriç'in hayatında ne şekilde, nasıl ortaya çıktığına bakılıp analizi yapılacaktır. Meriç'in hayat hikâyesi için ise kızı Ümit Meriç tarafından yazılan *Babam Cemil Meriç* adlı kitap, Meriç'in günlükleri şeklinde yazılan *Jurnal 1-2* adlı eserleri temel kaynaklar olarak kullanılacaktır.

Meriç'in psikobiyoğrafi çalışması ülkemizde ilk kez Murat Beyazyüz tarafından gerçekleştirilmiştir. Beyazyüz, *Cemil Meriç'in Psikolojisi: Psikobiyoğrafi*¹⁷ adlı kitap çalışmasında psikanalitik kurama dayalı olarak bir analiz çalışması yapmıştır. Bir diğer çalışma ise araştırma makalesi şeklindeki Osman Söner'in *'Babam Cemil Meriç' Kitabının Varoluşsal Psikolojinin Temel Kavramları Açısından İncelenmesi* adlı çalışmadır.¹⁸ Fakat bahsi geçen çalışma Ümit Meriç'in yazdığı *Babam Cemil Meriç* kitabı ile sınırlıdır. Bu, Meriç'in eserlerinin varoluşsal bakış açısıyla ele alınmasında önemli bir adım olarak düşünülebilir ancak aynı zamanda sadece bir eser ile sınırlı kalması nedeniyle de önemli bir sınırlılık teşkil etmektedir. Öte yandan Meriç'in yaşamında bu dört temel kaygı türünün her birinin nerelerde, nasıl ve niçin ortaya çıktığına yönelik derinlikli bir analiz yapılmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada Meriç'in kendi hayat hikayesinin doğrudan yer aldığı -yukarıda sıralanan- üç eser temel alınmakla birlikte ihtiyaç duyulduğunda diğer eserleri de varoluşsal psikoloji penceresinden ele alınmış, daha derinlemesine bir bakış açısıyla analiz çalışması yapılmaya çalışılmıştır. Özet olarak bu çalışma bir derleme çalışmasıdır ve kuramsal temeli varoluşçu psikolojiye dayanmaktadır. Çalışmalara ilişkin derleme sürecine geçmeden önce konunun anlaşılması ve bütünlüğün görülebilmesi için Cemil Meriç'in kısa biyografisine değinmek yerinde olacaktır.

1. Cemil Meriç'in Kısa Biyografisi

Cemil Meriç'in kökleri Yunanistan'ın Dimetoka şehrine dayanmaktadır. Ancak ailesinin Yunanistan'dan Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmeleri nedeniyle Meriç, 1916 yılında Hatay'ın Reyhaniye ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Mahmut Niyazi Bey, annesi Zeynep Ziyet Hanım'dır. Mahmut Niyazi Bey, Antakya'da Ziraat Bankası Müdürlüğü ve mahkeme reisliği gibi görevlerde bulunmuştur. Cemil Meriç, yedi yaşına kadar Antakya'da yaşamış, ancak babasının memuriyetten ayrılması üzerine ailesiyle Reyhanlı'ya dönmüştür. İlkokulu Reyhanlı Rüşdiyesi'nde tamamladıktan sonra tekrar Antakya'ya dönmüştür. Bu dönemde Hatay, Fransız idaresi altında olduğu için şehirde Fransız eğitim sistemi uygulanmıştır.

Cemil Meriç, ilkokul yıllarından itibaren yüksek derecede miyop rahatsızlığına sahiptir. Lise eğitimine devam ederken milliyetçi bir tavır sergilemiş, bir yazısında okulundaki bazı öğretmenleri eleştirmesi nedeniyle 12. sınıftayken lise diplomasını alamadan okulu terk etmek zorunda kalmıştır. 1936 yılında İstanbul'a gitmiş ve lisenin son sınıfını Pertevniyal Lisesi'nde tamamlamıştır. İstanbul'da bulunduğu dönemde Nazım Hikmet, Kerim Sadi gibi solcu aydınlarla tanışmıştır. Ancak geçim sıkıntısı nedeniyle Hatay'a geri dönmüş ve lise diplomasını burada almıştır.

¹⁷ Murat Beyazyüz, *Cemil Meriç'in Psikobiyoğrafisi*. (İstanbul: Aşına Yayınları, 2007).

¹⁸ Osman Söner, "'Babam Cemil Meriç' Kitabının Varoluşsal Psikolojinin Temel Kavramları Açısından İncelenmesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2020), 261-284.

Mezuniyet sonrası öğretmenlik yapmış, ardından tercüme bürosu başkan yardımcılığı, nahiye müdürlüğü, Türk Hava Kurumu'nda sekreterlik ve belediyede kâtiplik gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1939 yılında Marksist görüşleri, Hatay hükümetini devirmeye kalkışması suçlamaları nedeniyle gözaltına alınmış ve idam talebiyle yargılanmış, ancak beraat etmiştir. 1940 yılında İstanbul'a geri dönüp iki yıl Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda öğrenim görmüş ve 1942'de mezun olmuştur. Fransızca öğretmeni olarak atanarak Elazığ Lisesi'nde görev yapmışsa da 1945 yılında İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır. 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransızca okutmanı olarak göreve başlamış ve emekli oluncaya kadar bu görevi sürdürmüştür. Cemil Meriç'in içine kapalı bir çocukluk dönemi geçirdiği ve ileri düzeyde görme sorunu yaşadığı bilinmektedir. 1955 yılında tamamen görme yetisini kaybetmiştir. 1984 yılında beyin kanaması ve ardından felç geçiren Meriç, 1987 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁹

2. Varoluşçu Psikolojinin Dört Temel Kaygısı

Cemil Meriç'in psikobiyografi çalışmasının varoluşçu kuram ile sınırlı tutulmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle insan hakikatini anlamaya yönelik bilimsel açıklamaların varoluşçuluk olmadan tek başına edebiyat, ilahiyat, felsefe ve sanat tarafından izah edilmesi yetersiz kalacaktır.²⁰ Öte yandan Takış'a göre varoluşçuluk: "Hata yapan, günahının bilincinde olan, kırılğan bir benliğe sahip, bir zırha bürünmeyen ve hiçbir yere ait olmayan köksüz bir insan tipini ele almıştır."²¹ Bu tanım köksüzlük haricinde Meriç'i büyük oranda betimlemesi açısından kıymetlidir. Çünkü Meriç, hiçbir ideolojiye, siyasi partiye angaje olmamış, kendi otantik varoluşunu gerçekleştirilmeye çalışmıştır.

Varoluşçu psikolojiyi bir bütün olarak ve etraflıca ele alıp değerlendiren çalışmanın Yalom tarafından *Varoluşçu Psikoterapi* adıyla hazırlandığına şahit olmaktayız. Yalom, bahsi geçen eserini yazarken özellikle varoluşçu düşüncede yer alan şu isimler ve eserlerinden/düşüncelerinden etkilenmiştir:

- Kierkegaard'dan: Yaratıcı kaygı, ümitsizlik, korku ve kaygı, suçluluk, hiçlik.
- Nietzsche'den: Ölüm, intihar ve geleceğe ilişkin beklentiler.
- Heidegger'den: Otantik olma, destekleme, ölüm, suçluluk, bireysel sorumluluk ve yalıtım.
- Sartre'dan: Anlamsızlık, sorumluluk ve seçim.
- Buber'den: Kişilerarası ilişkiler, terapide ben ve başkaları yaklaşımı, kişisel dönüşüm.²²

Yukarıda sıralanan temel kaygılardan hareketle Yalom, varoluşçu psikolojide dört temel kaygının öne çıktığını ileri sürmektedir: Ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık. Bu açıklamalardan sonra Meriç'in psikobiyografisinin sadece varoluşçu psikoterapi kuramı bağlamında analiz edilecek olmasının doğal olarak erişim sorunları, onaylama eğilimi ve indirgemeler gibi birtakım eksiklikler barındırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1. Ölüm

Ölüm, insanın en temel ve öncelikli kaygılarından biridir ve korkunun dinamiğini oluşturan başlıca unsurdur. İnsanın yaşama arzusu, bir gün mutlaka öleceğine dair korkusuyla

¹⁹ Mustafa Armağan, "Meriç, Cemil" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/190-191.

²⁰ Göka, *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat*, 43.

²¹ Göka, *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat*, 41-42.

²² Mehmet Zeki Ilgar - Semra Coşgun Ilgar, "Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi: Teori ve Pratiği", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 23/1 (2019), 193-220.

çatışma ve gerilim yaratır. Ölümün kaçınılmazlığı / ölümden kaçamayacağımız gerçeği, ölümle ilgili derin bir korku ve kaygı tepkisine neden olur.²³ Cemil Meriç'in hayatında, ölüm olgusunun özellikle çocukluk yıllarında belirgin bir şekilde ortaya çıktığını gözlemliyoruz. Meriç, çocukluk döneminde şahit olduğu ölümleri, cami avlusunda gördüğü tabutlar gibi gözlemlerle ilişkilendirir. Bu dönemde ölüm hakkında çok sığ bir anlayışı vardır ve çevresindekilerin inandığı şeyleri anlamakta güçlük çeker. Ölümle ilgili bu yaşantılar, ölüm gerçeğini reddetmenin dünyada yaşamak için vazgeçilmez bir şart olduğunu sezmesine neden olmuştur: "Çocukluk, şuurun gözlerini oluşturduğu günler, intibalar rüyadaki gibi silik ve kaypak. Büyüklerin anlaşılmayan dünyası. Bir yasaklar ağı içinde kıpırdamağa çalışan cılız, zavallı bir hayvancık. Öbür dünya, cami avlusunda görülen birkaç tabut. Mahiyeti meçhul kelimeler: cehennem, kabir azabı, ölüm. Çok sığ bir muhayyile. Çevresindekiler için ne düşünüyor, belli değil. Düşünüyor mu? O da meçhul. Hikmetine akıl erdiremediği aksilikler. Herkes inanmış görünüyor. O da aynı tatsız oyunun adsız bir figüranı. İnanıyorlar mı, neye inanıyorlar? Akli ermiyor. Dehşet içinde seziyor ki bu abesler âleminde yaşayabilmenin vazgeçilmez şartı, gerçeği paranteze almaktır."²⁴

Varoluşçulara göre, ölüm korkusu insanın iç dünyasında önemli bir rol oynar. Yaşamın erken dönemlerinde bile çocuklar, yok olma korkusuyla başa çıkmak zorundadırlar ve bu, onların gelişiminde önemli bir görevi ifa eder.²⁵ Onlara göre hayat ve ölüm birbirine bağlıdır; aynı anda vardır, birbirine ardışık değil: Ölüm, hayatın perdesi altında sürekli olarak sesini duyurur ve davranış üzerinde büyük bir etki yapar. Bu yüzden ölüm ve ölüm düşüncesi, ilk anksiyete kaynağı olarak kabul edilir ve bu sıfatla ilk psikopatoloji kaynağı olarak görülür.²⁶ Cemil Meriç'in yaşamı, çocuklukta başlayan yalıtılmışlık, dışlanma, sevgisizlik, yabancılaşma gibi deneyimlerle şekillenmiştir. Gençlik döneminde hapis cezası gibi zorlu yaşantılar da bu deneyimler arasında yer alır. Bu deneyimler, varoluşçu psikolojinin ele aldığı "paranteze alma" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Paranteze alma, kişinin içsel düşünme süreçlerini yeniden canlandıran ve insanı meşgul eden gereksiz detaylardan arındıran derin düşünme anları olarak tanımlanır. Bu süreçler kişinin, yaşamın hızlı döngüsünden, alışkanlıklardan ve yapay sorunlardan sıyrılmasını sağlar. Varoluşçu filozof Heidegger'in dediği gibi, "bir makine bozulduğunda işlevini fark edebiliriz."²⁷ Varoluşun içerdiği acı ve travmatik deneyimler, insanları bu düşünme sürecine yönlendirir ve insanın ölümlülüğünden kaynaklanan korku ve kaygıları ele alarak sonunda kabullenmeye doğru bir bakış açısı değişimi yaşar.

Cemil Meriç'in, erken yaşlarda ortaya çıkan ileri düzeydeki görme sorunu 1955 yılında, görme yetisini tamamen kaybetmesiyle neticelenecektir. Bir düşünür ve okuyucu olarak, kitaplardan uzak kalmak ve artık başkalarının yardımına ihtiyaç duymak, onun için neredeyse ölümle eş anlamlı bir deneyimdir. Bu durum, psikolojik olarak büyük bir yıkıma yol açar. Meriç, bu dönemi şu sözlerle ifade etmiştir: "Gözlerimi, yani her şeyimi kaybetmişim. Tekrar çarka takıldım. Ölümü bir kurtarıcı olarak arıyordum. Meselelerimi ancak o çözebilirdi. Korkak olduğum için intihar edemedim. Vazifelerim de bitmişti. Hayattan zevk almıyor muydum? Alıyordum. Keçiboynuzunun balı. Ama çok yorgundum."²⁸ Meriç'in buradaki ruh halinde ambivalan (zıt, kararsız, ikircikli) duyguların hâkim olduğunu da ifade etmek mümkündür. Bir taraftan ölümden uzaklaşmak, yaşamak ve okumak arzusu, diğer taraftan artık görme engeli nedeniyle ölümü istemeye varan bir duygu durumu.

²³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 19.

²⁴ Meriç, "Jurnal 2 (1966-83), 267.

²⁵ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 49.

²⁶ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 52.

²⁷ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 278.

²⁸ Cemil Meriç, *Jurnal 1. Cilt* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 383.

Ölüm düşüncesi ve ölüm korkusu, Meriç'in hayatında sadece görme yetisini kaybettikten sonra değil, aynı zamanda 1939'da Marksist görüşleri nedeniyle idam talebiyle yargılandığı dönemlerde de etkili olmuştur. Bu dönemde ölümün soğuk nefesini ensesinde hissettiğini ifade etmiştir: "Zindanda söylenen şarkıyı kim dinler? Zindanda söylenen şarkı ölüm kokar, zincir kokar, küf kokar. Ölüm açacak kapısını bir sabah o zindanın, ardına kadar."²⁹ Hapiste geçirdiği zaman ve sonrasındaki polis takibi, ölüm kaygısının erken yaşlarda ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Görme yetisini kaybettikten sonra, Cemil Meriç derin bir karanlığa sürüklenir ve depresyon dönemi başlar. Hatta bir süre intihar etmeyi düşünmüş, ancak eşi tarafından bu düşünceden vazgeçirilmiştir.³⁰ Meriç'in ölümü arzulanması, onun arzularının ve tutkularının artık neredeyse imkânsız hale gelmesi ve son bulması neticesinde sürüklendiği bir ruh haliyle açıklanabilir. Varoluşçu geleneğin önemli temsilcilerinden Rollo May'e göre C.G. Jung, bireyin hayatını yaşayamadığı oranda ölümden korktuğunu ifade ederken haklıydı.³¹

Hayatın belli dönemlerinde yoğunlaşan bu korkularla başa çıkmak için ölüm farkındalığına karşı savunmalar geliştiririz. Bu savunmaların bir kısmı inkâra dayanır ve karakter yapısını bu doğrultuda şekillendirir. İnsanın benliğini koruması için gerekli olan bu savunmalar, yanlış bir biçimde uygulandığında klinik sendromlara yol açabilir. Kısacası, psikopatoloji ölüm korkusunu etkili bir şekilde yönetememenin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.³² Cemil Meriç'te de ölüm korkusu ve bu korkuyla başa çıkma çabaları, yaşamının farklı dönemlerinde belirgin hale gelmiştir. Bu savunmaların bir sonucu olarak, psikopatoloji belirtileri ortaya çıkmıştır. Başlangıçta içe çekilme, depresyon ve alkol kullanma gibi savunma mekanizmaları yaygın olarak gözlemlenmiştir: "Bazen hayat, kör, pis, zehirli bir kuyuya benziyor. Boğuluyorum. Ölüme yönelecek enerjim kalmıyor. Gözlerim hiç kimseyi görmüyor gibi. Sevdiklerim yabancılaşıyor. Kitaplar aniden tuğla ağırlığında oluveriyor. Dostlarımla sesini tanıyamıyorum. Varlığım bir ipe asılıyor gibi. Bu bir kâbus gibi. Bir hastalık gibi. Gözlerimi kaybettikten sonra bu kuyuya daha sık düşüyorum. Uzun sürmüyor, ama uzun sürse delirebilirim gibi geliyor. Bu 'angoisse' (ıstırap, endişe, bunaltı) acizlik yaratıyor gibi. İsteddiğimi yapamamak. 'Infirmité' (sakatlık, hastalık) kökenli bir çaresizlik."³³ "Cinnetin kapısını çalıyorum. Açan yok. Sert içki melankoli. Çok yalnızım ve ölüm adımlarını hızlandırmıyorum..."³⁴

Cemil Meriç'in hayatında görme engeli ile birlikte artan ölüm düşüncesine, ölümü isteme gibi bir ruh haline tanık olmakla birlikte ömrünün sonuna doğru ölümden korktuğunu ifade eden cümlelerine şahitlik ederiz: 'Ölümden korkar mısınız?' diye soran bir öğrencisine Cemil Meriç "Aksini söyleyemem." der ve sonrasında şöyle devam eder: "Somutlaştırarak anlatmam mümkün değil. Mahiyeti meçhul bir korku. Aslında bu sorular, benim bütün hayatım boyunca kendime sorduğum sorular. Hiçbir zaman cevap veremedim. Kimse verememiş. Ben daima intihar düşüncesi içinde yaşadım. İntihar beni daüssıla gibi takip etmiştir. Şimdiyse intihar bile edemeyecek haldeyim. Bir masal anlattık çağdaşlarımıza ve geçip gideceğiz... ya inanacaksın ya intihar edeceksin."³⁵ Bir sandal gezintisi esnasında Cemil Meriç, kızına: "Ümit, ben ölümden çok korkuyorum." der.³⁶ Oldukça insani olan ve varoluşsal aciziyeti ortaya koyan bu itiraf, aynı zamanda insanın ölüme yazgılı olduğunu, ölüm korkusu ve realitesinin tüm felsefi bilgileri yerle bir ettiğini ve benliğe çöreklendiğini göstermesi açısından da manidardır.

²⁹ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 111-112.

³⁰ Ümit Meriç, *Babam Cemil Meriç* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 147.

³¹ May, *Kendini Arayan İnsan*, 91, 240.

³² Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 49, 316.

³³ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 316.

³⁴ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 361.

³⁵ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 456.

³⁶ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 326.

Meriç'te olduğu gibi onun çağdaşları, özellikle de sol cenahın aydınları arasında da ölüme ikircikli bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Örneğin, Marksist cenahın önemli isimlerinden biri olan Kerim Sadi ömrünün son dönemlerinde iken Ümit Meriç, kendisine Allah'ın var olup olmadığını sorduğunda "Senin yaşlarında iken yoktu ama galiba artık var." diyecektir.³⁷ Emek üzerine kurulu dünya görüşleri ne kadar sahte ise tanrıtanımaç ideolojileri de ahir ömürlerinde o oranda geçersiz kalmıştır. Aynı dönemlerde yaşayan Meriç'in bir diğer dostu, ateizmi ile ömür boyu övünen Sabih Şevket'tir. "Ama hal-i nezirde iken yastıktan bir an başını kaldırıp, 'Allah'ım ben ölmek istemiyorum' der ve fakat son nefesini verir."³⁸ Sonradan Meriç, çocuklarına "hayatı bütün lezzetleriyle yaşayın." diye nasihat eden Sabih Şevket'e Jurnal'de "Bu ülkeyi sizler batırdınız." başlığı altında oldukça öfkeli bir yazı yazmıştır.³⁹

Saint Augustine: "İnsanın gerçek benliği ancak ölümün karşısında doğar." demektedir.⁴⁰ Augustine'nin bu ifadesi Meriç'in felç olduğu dönemde uysal ve mütevekkil oluşunu hatırlatır: "Cemil Meriç felçten sonra, bir başka kişilik kazanmıştır sanki. Hasta yatağında genellikle mütebessim, hatta iyimserdir. Senelerdir coşan sel artık durulmuş, yatağına çekilmiştir. O eski isyan hali kalmamış."⁴¹ Rollo May, ölümü kabullenen kişilerin, yaşlandığı ve ölümün kıyasına geldiği halde ölümden kaçmaya çalışan kişilere göre daha olgun olduklarını ileri sürmektedir.⁴² Meriç'in hayatının son dönemlerinde adeta bu olgunluğa ulaşmış olduğu düşünülebilir. Nitekim kızı Ümit Meriç, babasının ölüm öncesi son anlarını şöyle paylaşmaktadır: "Zaman zaman kimsenin anlayamadığı bazı sözler söylemektedir. Koridorda yankılanan bu sözcükler arasında, açık seçik anlaşılabilir kelimeler 'Allah! Allah! Allah!' ve 'Muhammed sevgilim!'dir."⁴³

2.2. Özgürlük

Her ne kadar kavram olarak özgürlük olumlu gibi algılsa da beraberinde kaygıyı ve sorumluluğu da getirmektedir. Çünkü özgürlük ve korku siyam ikizleri gibi yapışık seyredeler. Özgür olmak, güvenilir bir yer olmayan evrende hayat tarzının, kendi dünyasının, seçimlerinin ve davranışlarının tamamının sorumluluğunu yüklenmek anlamına da gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında özgürlük ürkütücü bir anlama dönüşmektedir.⁴⁴ Bir başka deyişle özgür olmak, sorumlu olmayı da gerekli kılmaktadır. Çünkü birey kendi varoluşuna ait sorumluluğunu düşünür. Var olmayı düşündüğümüzde ise kendi olanak ve sınırlılıklarımızın farkında olarak mutlak özgürlük veya yoklukla yüzleşir ve endişeleniriz. Dahası çevre ve kişisel özgürlük kavramları arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır.⁴⁵ Meriç, çevrenin insan özgürlüğü üzerindeki etkisini şöyle dile getirmektedir: "Bir kere kaderimiz doğumumuzdan çok daha önce saptanıyor. İlk Günah'ın felsefi bir anlamı var. Ölüler yaşayanların peşini bırakmıyor, iki kuşak önce yaşamış bir anneannenin zekâ kıtlığı silinmez bir iz bırakabiliyor bizde de. Sonra coğrafya... Başka medeniyetlerin birkaç yüzyıldan beri aşmış olduğu bir medeniyet merhalesine zincirli kalmış milletler var: coğrafi bir kader bu da. İnsan tek başına kendisini şekillendiren bir bütün değil."⁴⁶

Çevre faktörünün özgürlük üzerindeki etkisini Meriç'in ailesinde doğrudan, kendisinde ise dolaylı olarak hayatının oldukça erken yıllarında görmekteyiz. Meriç'in ailesi Yunanistan Dimetoka'dan mübadele yıllarında göç etmek zorunda bırakılmıştır. Önce İstanbul, sonra Halep

³⁷ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 237-238.

³⁸ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 189.

³⁹ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 189.

⁴⁰ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 52.

⁴¹ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 450.

⁴² May, *Kendini arayan insan*, 253.

⁴³ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 462.

⁴⁴ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 19-20.

⁴⁵ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 426.

⁴⁶ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 38.

ve en sonunda Reyhaniye'ye göç edilmiştir. Meriç, 1916'da Reyhaniye'de dünyaya gelir. Zorunlu göç, tüm ailenin ruh dünyasında sarsıntılara neden olmuştur: "Muhacir trenleri, Edirne, İstanbul, Halep vilayeti. Ve bir mezara kapanır gibi odasına kapanan adam. Annemle iki ayrı insandılar...kabuğuna çekilmiş babam, kendine küsmüş, kâinata küsmüş. Ve 12 Aralık'ta doğan çocuk itilmiş, kakılmış, düşman bir dünyada dostsuz büyümüş. Daima başka, daima yabancı... Ve kendi başına terkedilen Hüseyin Cemil. Geniş bir bahçe, yasaklarla çevrili bir dünya. Ağaçlar, su ve hürriyet içinde dolaşan hayvancıklar."⁴⁷

Cemil Meriç'in hayat hikâyesinde, özgür olmak adına gerekli olan sorumluluğu çoğu zaman istemediği halde, kaderin bir cilvesi olarak almak zorunda kaldığına şahit oluruz. Çocukluğunun geçtiği Reyhaniye'de kitaplara sığınma serüveninin başlangıcını şöyle ifade etmektedir: "Reyhaniye'de başka muhacirler de vardı ama onlar grup halindeydiler. Yalnız babam yalnızdı. Yalnız biz yalnızdık. Annem asabiydi, şikâyetçiydi, bütün felaketlerden babamı sorumlu tutuyordu. Ama o yokken söylerdi bunları. Ben de yalnızdım. İsteyerek değil."⁴⁸ "Çocuk, düşman bir çevrede ister istemez kitaplara kaçıyor. Yani düşünceye ve edebiyata, hür bir tercih sonunda yönelmiyor. Yaşamak için kendine bir dünya inşa etmek zorunda...Amcası Hamit beyin kitapları genç tecessüsünü alevlendiren bir hazine. Anlıyor ki zalim ve kıyıcı bir gerçekten kurtulmanın tek çaresi reel dünyadan kitaplar dünyasına sığınmak."⁴⁹ Gerek ebeveyni gerekse içinde bulunduğu çevre, muhit itibarıyla Meriç'in zorunlu olarak kitaplara sığınması; çocukluğun o doğal özgürlüğünden istemeden de olsa kaçtığı düşüncesini doğurmaktadır⁵⁰, Frankl, insan özgürlüğünün sonlu bir özgürlük olduğunu ve koşullardan özgür olmadığını dile getirmektedir.⁵¹ Ancak insan, koşullara karşı nasıl bir tavır alacağı konusunda özgür olabilmektedir. Meriç, olumsuz koşulların oluşturduğu kısıtlanmadan kurtulma ve özgürleşme yolunu seçmiştir. Bilgi, Meriç'i özgürleştirmiş ve sığındığı liman olmuştur. Bu bilgi açlığını hayatı boyunca Meriç'te görmek mümkündür.

Rollo May, özgürlük ve sorumluluğun bir elmanın iki yarısı gibi birbirini tamamlayan süreçler olduğunu, sorumluluğu üstlenmeyen kişinin özgürlüğüne de güvenilemeyeceğini dillendirmektedir.⁵² May'e göre alınan her karar, özünde kendine özgü bir özgürlük barındırır. Meriç'te bu seçimin bir tercih olmaktan çok şartların zorlamasıyla gerçekleştiğini ifade edebiliriz. Bir anlamda Meriç'in özgürlük için yöneldiği seçim zorunluluğu kaygıyı da oluşturmuştur. Nitekim Kierkegaard kaygıyı, özgürlük karşısında insanın bir baş dönmesi, göz kamaşması olarak nitelendirmektedir.⁵³ Özgürleşme arzusunun doğurduğu kaygılı ruh hali Meriç'in çocukluğundan itibaren tecrübe ettiği bir durumdur: "Annemin rahatsızlığı yüzünden benimle meşgul olmayışı, beşikten itibaren beni "angoisse'a" mahkûm ediyordu. Gerçi karımın da durumu aynı. Ama herhalde bu tesiri silen bilmediğim faktörler işe karışmış olacak. O normal olarak "angoisse"a yabancısıdır... İlk çocuklukta duyulan umumiyetle fizik menşeli "malaise"ler (kırıklılık, keyifsizlik, sıkıntı, rahatsızlık), sonraları, en küçük bir güvensizlik ânında otomatik olarak, bir refleks gibi, beliriverir. Çocuk içindeki sıkıntının sebebini dışarda arar, hâlbuki sıkıntı derunidir. İyileşmesi güçtür çocuğun, çünkü güveni kendi dışında, başkalarının sevgi ve himayesinde arar. Ne yazık ki ebeveyni de çok kere aynı tedirginliğin kurbanıdır, onu teselli etmek şöyle dursun daha çok bunaltır."⁵⁴ May, Meriç'te ifadesini bulan ve bir insanın kendi hayatıyla ilgili ifade ettiği içsel sıkıntı, kaygı, rahatsızlık gibi ruhsal süreçleri, "içinde filizlenen özgürlük dışarı çıkamayınca içe döner ve öfkeyle birleşip çocuğun içini kemirmeye başlar."

⁴⁷ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 122.

⁴⁸ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 256.

⁴⁹ Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 319.

⁵⁰ Viktor E Frankl, *Duyulmayan anlam çılgılığı: Psikoterapi ve hümanizm* (İstanbul: Öteki yayıncılık, 1996), 39.

⁵¹ Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı: Psikoterapi ve Hümanizm*, 39.

⁵² May, *Kendini Arayan İnsan*, 162.

⁵³ Rollo May, *Varoluşun Keşfi, çev. Aysun Babacan* (İstanbul: Okuyan Yayınları, 2012), 107.

⁵⁴ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 100-101.

ifadesiyle izah etmeye çalışmıştır.⁵⁵ Gerçekten Meriç'in hayatı incelendiğinde bu kaygılı, sıkıntılı ruh halinin çoğu zaman öfke nöbetleri, kızgınlıklar, bağırma isteği şeklinde kendisini gösterdiğine tanık oluruz. Hatta bu kaygılı ruh hali inanmadığı ya da çok desteklemediği düşünceleri yeri geldiğinde savunmasına neden olmaktadır. Bu açıdan aslında Meriç'in Türkçülüğü, ateistliği, Marksistliği de teorikti.⁵⁶ Bir anlamda tepkisel bir tavır, dışsal ve içsel özgürlüğün engellenmesine yönelik dışa taşan bir öfke halini alabilmektedir. Korku, kaygı, sıkıntı içeren bu psikolojik savaş Meriç'in özgürleşmek adına verdiği mücadeledir.

Hayat şartlarının doğurduğu sıkıntılar Meriç'in sadece çocukluk yılları ile sınırlı değildir. Gençlik yıllarında görme yetisinin giderek kötüleşmesi ve maddi zorluklar da özgürlüğünü engelleyen önemli unsurlar olmuşlardır. İstanbul'da lisede okuyan Meriç'in yokluk içerisinde yaşadığı ve paraya şiddetle ihtiyaç duyduğu bir zamanda dönemin iki meşhur sosyalist ya da Marksist aydını Kerim Sadi ve Nazım Hikmet, Meriç'e kitap çevirisi önerirler. Hem böylelikle para da kazanacaktır. Gece gündüz çalışarak tercüme bitiren Meriç'e vadedilen para bir türlü verilmez. "Emeğe saygılı olduklarına inandığı bu iki insanın ona emeğinin karşılığını ödememeleri Cemil'de büyük bir sukut-u hayale yol açar."⁵⁷ Kaldığı yurdun parasını bile ödeyemeden İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalır.

Meriç'in özgürlüğünün büyük oranda sekteye uğramasına yol açan olay, 1955 yılında görme yetisini tamamen yitirmesidir. Meriç, kör olmayı uzun zaman kabullenemez. Çok sevdiği ve gitmek istediği Paris'e görme yetisinden yoksun olarak tedavi olmak için gitse de netice alamaz. May, *Aşk ve İrade* adlı kitabında: "Bütün özgür olmadan bir parça nasıl özgür olabilir?" sorusunu sormaktadır.⁵⁸ May'in sorusunu Meriç'i tam olarak tanımlayan bir ifade olarak görebiliriz. Hayatı boyunca karşılaştığı çeşitli güçlüklerle mücadele edip üstesinden gelmeyi başarmış olsa bile görememek, hayatını okuyup yazmak üzerine kuran bir mütefekkir için neredeyse ölümle eşanlamlıdır denilebilir: "Görmeyen insan, bozuk bir ampul gibi manasız... Görmek yaşamaktır, vuslattır görmek. Her bakış, dış dünyaya atılan bir kementtir, bir kucaklayıştır, bir busedir her bakış. Göz bebeklerimizden fıskıran her seyyale mekân canavarını bir anda ehlileştirir. Görmek sahip olmaktır. Gören hangi hakla yalnızlıktan şikâyet edebilir? Mevsimler bütün işveleriyle emrindedir, renkler bütün cilveleriyle hizmetindedir. Çiçekler onun için açar, şafak onun için pırıldar. Gutenberg matbaayı onun için icat etmiştir. Hugo, o okusun diye yazmıştır şiirlerini. Şehrin bütün kadınları onun için giyinip süslenir. Çocukların tebessümü onun içindir."⁵⁹ Görememek, sadece özgürlüğün kaybı değil fiziksel ve ruhsal anlamda yetersizlik, eksik değildir. Artık tamamen başkalarına bağımlı olduğunu kabullenmek zorundadır. Ne var ki insan için ruhunda bir yerlerde dengeyi oturtacak bir şeyler bulmadan özgürlükten vazgeçmek söz konusu olamaz. Dış özgürlük ortadan kalktığında iç özgürlük devreye girer; iç özgürlüğün müdahalesi de nefret ve öfkedir.⁶⁰

May'e göre nevroz, hastalık insanı insan yapan şeylerin engellenmesi, insanın kendi varlığını, kapasitesini tam olarak ortaya koyamama neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Meriç'in kendi kapasitesini ortaya koyamaması, tamlığa giden yolda engelle karşılaşması hem nevrozlarının hem de bu nevrozların yan ürünü olan nefret, öfke gibi duyguların açığa çıkmasına neden olmuştur. Başka bir deyişle nefret ve öfkeyi açığa çıkaran asıl saikin engellenme (frustrasyon) psikolojisi olduğu da söylenebilir. Psikoloji dilinde engellenme, doyumsuz yoksunluk olarak tanılanır. Herhangi bir ihtiyacın giderilmesi için kişinin harekete geçmesine rağmen bir engelle karşılaşması, tatmin yollarının tıkanması, gerilimin

⁵⁵ May, *Kendini Arayan İnsan*, 115.

⁵⁶ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 52-54.

⁵⁷ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 66.

⁵⁸ Rollo May, *Aşk ve İrade*. çev. Yudit Namer (İstanbul: Okuyan Yayınları, 2019), 249.

⁵⁹ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 32-34.

⁶⁰ May, *Kendini Arayan İnsan*, 141.

giderilememesi halidir. Kişi engellendiğinde doyumunu engelleyen kaynağa karşı yoğun bir öfke, saldırganlık, düşmanlık hissedebilmektedir. Araştırmalar, yüksek seviyede frustrasyonun yani engellenmenin irade denetimini güçleştirdiğini, aşırı coşkunluk oluşturduğunu, agresif davranışlarla uyumsuzluk sorunlarına yol açtığını ileri sürmektedir.⁶¹ Frustrasyon (engellenme) hayatı boyunca görme sorunu yaşaması, ilerleyen yıllarda ise görme yetisini tamamen yitirmesine bağlı olarak Cemil Meriç'in zaman zaman öfke nöbetleri yaşamasına, içe kapanmasına, ölümü düşünmesine neden olmuştur.

Varoluşçu psikoterapistlere göre özgürlük engellendiğinde, özgürlükle birlikte ortaya çıkan sorumluluk; zorlantı, psikolojik semptomlar, delirmek gibi ciddi akıl sağlığı sorunları ya da sorumluluğun yer değiştirmesi, sorumluluğun dışsallaştırılması şeklinde tezahür edebilmektedir. Sorumluluğun üstlenilmesi beraberinde kişisel değişimi getirirken, sorumluluktan kaçınma; kişinin psikosomatik (bedensel) sıkıntılar yaşamasına, psikolojik sıkıntılarından dolayı "sinirlerinin bozuk oluşu" gibi dışsallaştırma savunmaları yapmasına yol açabilmektedir.⁶² Bu durumu Meriç için düşündüğümüzde yazarın sorumluluğun inkârı şeklinde bir mekanizma sergilemediğini ancak arada bir öfke nöbetleri yaşadığını görmekteyiz. Bu tepkilerin ise oldukça insani olduğu ifade edilebilir. Dahası varoluşçu psikoterapistlere göre sorumluluk yerine getirilmediğinde veya kişi kendi potansiyelini inkâr ettiğinde ortaya çıkacak olan şey suçluluktur.⁶³ Meriç'in hayatında bu tarz bir suçluluğun olmadığını hayat hikayesini okuduğumuzda görebiliriz. Varoluşçulara göre insan, kendi arzularının, kararlarının tamamen farkında olduğunda sorumlulukla yüz yüze gelmektedir.⁶⁴ Denilebilir ki Meriç, hayatı boyunca kırka yakın dergide sekiz yüze yakın yazı neşretmiş⁶⁵ ve böylelikle sorumluluğunu inkâr, ya da dışsallaştırma yerine sorumluluğuyla yüzleşmiştir.

Bu bilgiler ışığında Meriç'in özgürlüğünün farklı dönem ve şekillerde kesintiye uğraması, frustrasyon yaşamasına rağmen aydın olmanın kendisine yüklediği sorumluluktan kaçmadığını, dışsallaştırmadığını söylemek mümkündür. Nitekim bir konuşmasında şu ifadeler yer verecektir: "Hâlbuki aydın olmanın insana yüklediği büyük sorumluluklar var. Bu sorumlulukların idraki başka, uygulama imkânı başka. Belki ben aydın olmanın sorumluluğunu idrak ediyorum ama icaplarına ne kadar uyuyorum bilemem."⁶⁶ Bu belirsizlikte Meriç'in tam olarak ne sağa ne de sola yaranabilmesi, kendi varoluşu içinde devam eden tedbirli ve dik duruşu, aydın olmanın getirdiği doğal huzursuzluk gibi unsurların etkili olduğunu belirtebiliriz. Meriç'e göre gerçek anlamda sorumluluk sahibi bir aydın, yaşadığı toplumla ve toplumun tarihsel gerçekliğiyle barışık ve toplumsal sorumluluğu gereği hakikati anlatmaktan vaz geçmeyen bir değer aktarıcısıdır: "Gerçek entelektüel önce ülkesinin haklarını, düşman bir dünyaya haykırmakla görevlidir."⁶⁷ O'na göre aydının sorumluluğu sadece ülkesinin haklarını haykırmak değil ama aynı zamanda kılavuzluk etmektir: "Entelektüel, ya zamanını doldurmuş değerlerin aktarıcısı, ya yeni bir dünya kurmağa çalışan bir içtimaî sınıfın yol göstericisidir."⁶⁸

⁶¹ Orhan Gürsu, "Gençlik Dönemi İnanç Krizinin Psikolojik Kökenlerinin Analizi: Olgu Sunumu", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (2022), 915-931; Dilara Demirpençe Seçinti - Hatice Gözde Akkın Gürbüz, "11-14 Yaş Arası Erken Ergenlerde Mizaç Özelliklerinin İçselleştirme ve Dışsallaştırma Problemleri ile İlişkisi", *Turk J Child Adolesc Ment Health* 28/2 (2021), 117-123.

⁶² Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 346-365.

⁶³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 441.

⁶⁴ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 364.

⁶⁵ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 340.

⁶⁶ Ömer Gülen, "Entelektüel Kimdir? Cemil Meriç'in Hayatı Özelinde Bir Anlama Denemesi", Cemil Meriç Kitabı: Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek (Sempozyum Tebliğleri Kitabı), (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 633-647.

⁶⁷ Meriç, *Jurnal* 2 (1966-83), 194.

⁶⁸ Meriç, *Jurnal* 2 (1966-83), 196.

2.3. Yalıtım

Yalıtımı iki şekilde düşünebiliriz; kişinin kendi içindeki yalnızlık ile kişilerarası iletişimsizliğin doğurduğu yalnızlık. Yalıtımın özünde insanlardan ve dünyadan bireyin kendisini yalıtması söz konusudur. İlişki içinde olduğumuz insanların varlığına rağmen iç dünyamızda doldurulamayan boşlukların oluşması her zaman mümkündür. Çünkü varoluşa insan tek başına başlar ve bu varoluştan da ancak tek başımıza ayrılabiliriz. Varoluşçu bakış açısı, mutlak yalıtımımızın farkında olmamızı salık vermektedir. Varoluşçulara göre insan karşı konulamaz bir şekilde yalnızdır. Dahası insanlar sık sık başkalarından ve kendi parçalarından soyutlanırlar. Bunun altında varoluşa ait daha da temel bir yalıtım yatmaktadır. Bir yönüyle varoluşsal yalıtım insanın kendisi ve başkası arasındaki kapatılamayan uçuruma gönderme yapmaktadır. Bu yalıtım ise Fromm'a göre temel anksiyete kaynağı ve çaresizliğinin işaretidir.⁶⁹

Meriç'in hayatındaki yalıtımın ilk işaretlerini onun çocukluğunda görmek mümkündür: "Babam neden ilgisini kesmişti dünyayla. Bizimle neden hiç meşgul olmamıştı. Pencerenin önünde sedir, sedirde babam. Duvarda petrol lambası. Lambanın bir tarafında ben. Babam konuşmaz... Annem, annem küçük ablamı severdi. Ablamla ben babama benzerdik. Babam büyük ablamı severdi."⁷⁰ Çocuk için aile, dış dünyanın tehditlerinden, korkularından kaçabileceği ilk ve en temel sığınaktır. Aile, sosyal benliği ilk kuşatan gerçeklik olması hasebiyle diğer kurumlardan daha etkilidir. Aile üyeleri arasında sağlıklı bir şekilde kurulan ve mutluluğu hedefleyen bu kuşatma, kişinin sosyal hafızasının ilk oluşumunu sağlayarak sosyal benliği inşa eder.⁷¹ Akın'a göre hayat boyunca insanı takip edecek bu iç muhasebenin oluşmasında, aile içindeki anlamlı etkileşim önemli rol oynamaktadır. Ne var ki Meriç için aile mefhumu doğal yalıtımın, yalnızlığın kendisini gösterdiği ilk yerdir. Ne annesinin ne de babasının gözdesidir. Yalnızlık, ilgisizlik ve sevgi eksikliği Meriç'in birincil travmaları mahiyetindedir. Bu travma hayatı boyunca kendisini takip edecektir. Çocukluğunun geçtiği Reyhaniye'deki mahallede, sokakta, okulda yalnızdır, dışlanmıştır: "Babamı yine akşamları görebiliyorum. Ablam Antakya'da okuyor. Ben yalnızım. Babam hep çatık kaşlı, annem hep mızımız. Kasabanın çocukları hep korkunç. Bol bol dayak yiyor, her çeşit hakarete uğruyorum. Şikâyet edeceğim kimse yok."⁷²

Yalom'a göre aslında çocuğun korktuğu şey hayatın bizatihi kendisidir.⁷³ Yaşamın ağır olayları içimizde bir korku yaratır, çünkü kötüdür ve bizi şaşkına çevirir. Bu olaylar başımıza gelen hiçbir şeyin bizim düşündüğümüz gibi olmadığını, olasılığın hüküm sürdüğünü, her şeyin başka türlü de olabileceğini gösterirler. "Bir anlamda düzenli, değerli, iyi olarak gördüğümüz her şey birden ortadan kaybolabilir; sağlam bir zemin yoktur, dünyanın hiçbir yerinde evimizde değilizdir." Cemil Meriç de evinde korku, şaşkınlık ve yalnızlık içerisindedir. Fiziksel anlamda evinde olsa bile ruhsal olarak evinde değildir, düşman ve yabancı bir yerdedir: "Zavallı babam. Kelimeleri bir kuyumcu itinasıyla kâğıda işlemiş. Sonra felaket felaketi kovalamış, kabuğuna çekilmiş babam, kendine küsmüş, kâinata küsmüş. Ve 12 Aralık'ta doğan çocuk itilmiş, kakılmış, düşman bir dünyada dostsuz büyümüş. Daima başka, daima yabancı."⁷⁴

Yalnızlık, Meriç'in aidiyet duygusunu sağlayabileceği ama gerçekte aidiyet hissetmediği siyasi akımlara, gruplara yönelmesine yol açacaktır: "Yirmi dört yıl önce mahkemede Marksist olduğumu haykırdım. Bu, ümitsizlikten doğan bir isyandı. Bir nevi meydan okuyuş. O yalnızlık içinde bir şey olmak ihtiyacı... kucağında yaşadığı cemiyette hep yabancı muamelesi gören,

⁶⁹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 20.

⁷⁰ Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 256.

⁷¹ Mahmut Hakkı Akın, "Sosyal Etkileşim ve Sosyal Benlik Kaynağı Olarak Aile", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 3/1 (2019), 1-14.

⁷² Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 226.

⁷³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 568-570

⁷⁴ Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 122.

bazen Türk, bazen şehirli, bazen insan olduğu için envai hakarete uğrayan göçmen çocuğu bir yere tutunmak, bir komünüteye girmek ihtiyacındaydı.”⁷⁵ Dışsal ve içsel özgürlüğün engellenmesinin bireylerde öfke tepkisinin ortaya çıkmasına neden olabileceğini May'den aktarmıştık. Yalıtımın doğurduğu bir başınalık da benzer bir öfkenin dışavurumuna yol açmış, inanmadığı halde Marksist olduğunu haykırmıştır. Meriç, aidiyetsizlik duygusunu hayatının her safhasında bir şekilde yaşamıştır. Burada ise yalıtımın zirvesini görürüz: “İçimde iki büyük korku: Polis korkusu, frengi korkusu. Polis korkusu. Polisin beni neden bu kadar ısrarla takip ettiğini hâlâ anlamış değilim.”⁷⁶ Marksist damgasını yiyen Meriç, toplumsal anlamda da yalıtımı yaşamıştır. O günün Türkiye'sinde Marksist olmak polis takibini gerektirdiği gibi toplumun kendisinden uzak durmasını, tehlikeli addedilmesini de beraberinde getirmiştir. Meriç'in yalıtımı artık sadece içsel değil, toplumsaldır da. Aidiyetsizlik ve yalıtılma, Meriç'te Deleuze ve Guattari'nin “protesto eden bilinçdışı” anlamında kullandığı *yersizyurtsuzlaşmış*⁷⁷ ya da Karl Marx'ın Hegel'den ilhamla geliştirdiği *yabancılaşma*⁷⁸ halini ortaya çıkarır.⁷⁹ Buradaki yabancılaşma, öteki tarafından mahrum bırakılmak değil, ötekenden mahrum olmak anlamındaki en kötü yabancılaşma şeklidir.⁸⁰

Meriç'te yalıtımın oluşturduğu aidiyet duygusunu kazanma arzusu sadece siyasi öfke olarak karşımıza çıkmaz. Onda bir şeye, insana / akıma... bağlanma arzusu o kadar şiddetlidir ki karşısına çıkan yanlış kadınlara bağlanma, âşık olma ve evlilik teklif etme gibi yanlış davranışlara yönelecektir: “Linda, Emine ve sonrakiler., tutunmak istediği birer daldı. Düşen tutunacağı dalları seçmez. Ve hepsi de kuru bir dal kadar duygusuzdular... Ve bağlanmak ihtiyacı, tedavisiz bir sıtma nöbeti gibi benliğimi sardı. Sevmek. Kimi ve nasıl? Geçti yıllar.. Meyhane masalarında, sokaklarda. Mefisto'ya satar gibi izdivaca sattım kendimi. Bir parça et, ve bir parça şefkat.”⁸¹ İzdivaç teklif etti hepsine de, başka silahı yoktu, kendini öylesine küçük görüyordu, reddettiler. Onları seçmemişti, kader karşısına çıkarmıştı onları. Yalnız onları çıkarmıştı karşısına.”⁸²

İnsan ister istemez Meriç gibi bir münevverin karşısına çıkan yanlış kadınlara nasıl ve niçin âşık olduğunu ve daha ileri giderek evlilik teklif ettiğini anlamak ister. Yalom'a göre insan için varoluşsal yalıtım korkusuna karşı en büyük destek yapısı gereği ilişkiseldir.⁸³ Meriç'in mutlak yalnızlığını giderme çabasında müracaat ettiği hayat kadınları ve onlara evlilik teklif etmesine ilk olarak bu zaviyeden bakabiliriz. Yalom'a göre yanlış ilişkiler ve cinselliğin bir diğer nedeni ise; ilişki özleminin doğuştan gelmesi ve çocukta bağlantı kurma dürtüsünün bulunmasıdır. Buradaki ilişki aslında bir var olma biçimidir ve insanın en derin temel kaygısı, doğası gereği varoluşsaldır. Bir yandan da ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlıkla ilişkilidir. Bu bakımdan bu korkuların cinsellik gibi telafi mekanizmasıyla yer değiştirmiş ve sembolleştirilmiş olması da mümkündür. Cemil Meriç'in hayat kadınlarına âşık olmasında ve onlarla evlenme isteğinde cinselliğin aynı zamanda yalıtım duygusuna karşı gösterilen yaygın bir tepki olması şeklinde bir okuma yapılabilir. Yalom'a göre rastgele cinsel bağlanma yalnız olan kişiye güçlü, lakin geçici bir rahatlama verir.⁸⁴ “Geçicidir, çünkü bu bir ilişkide olma değil,

⁷⁵ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 62.

⁷⁶ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 224.

⁷⁷ Ercan, Neslihan. "Kentsel Hareketler: Protesto, Karşı Hafıza ve Yaratmama Olasılığı." *İdealkent* 4.10 (2013): 150.

⁷⁸ Fatih Turanalp, "Din ve Eğitim Bağlamında 'Yorgunluk Toplumu'", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 227-278.

⁷⁹ Suphi Keskin, "Tutunamayanlar'da Şizo-Özne İnşası Bağlamında Yersizyurtsuzlaşma", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 2/1 (2018), 97-116.

⁸⁰ Fatih Turnalp, "Din ve Eğitim Bağlamında 'Yorgunluk Toplumu'", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 227-278.

⁸¹ Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 84.

⁸² Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 87.

⁸³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 571-574.

⁸⁴ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 603-604.

yalnızca ilişki taklidir... Yalnızca kendi gereksinimine hizmet eden parçayla ilişki kurmaktadır." Bu tarz bir ilişki ihtiyacının doğurduğu cinsel özgürlük, gerçek bir özgürlük vermediği gibi içsel çatışmaların artmasına da yol açacaktır.⁸⁵ May'in izinden giderek Meriç'in bağlandığı kadınlarla ilişkilerinden sonra muhtemelen içsel çatışmalar yaşadığı düşünülebilir.

Meriç'in ilişki ısrarındaki bir diğer neden olarak insan olmanın getirdiği eksiklikten kurtulmak -varoluşçuların kavramıyla ontolojik acizlikten kurtulmak- gösterilebilir. Ontolojik acizlik ya da varoluşsal acizlik; dünyada aciz, güçsüz, savunmasız, çaresiz, sahipsiz ve ölümlü birer varlık olduğumuz gerçeğinin farkında olmaktır. Bu haliyle insan, Freud'un benzetmesiyle *Protezli Tanrı*'dır. Protezini ne kadar mükemmelleştirirse mükemmelleştirsin bedensel ve ruhsal bağlamda sakattır, eksiktir.⁸⁶ Görmemenin ve yalıtımın Meriç'te doğurduğu şey bir anlamda ontolojik/varoluşsal acizliktir. Proust der ki: "Acılarımız düşüncelere dönüştüğünde iyileşmeye başlar."⁸⁷ Meriç'in hayatında çocukluğundan itibaren bu tablonun zuhur ettiğini belirtebiliriz. Acılarını neredeyse her zaman bir şekilde düşünceye dönüştürerek iyileşmiştir. Sonuçta Meriç tüm bu ilişkilerden ve bunun oluşturduğu mutsuzluktan kaçmak için yine kitaplara sığınacak ve yazacaktır: "Mademki, sevebileceklerim anlamamıştı beni, mademki, ruhumu Mefisto'ya satar gibi evlenmişim, mademki bahtiyar olamayacaktım, bir başkasını bahtiyar etmeliydim. Bu da bahtiyar olmanın bir başka yolu idi."⁸⁸

2.4. Anlamsızlık

Koca evrende yalnız olan insanın ölüme yazgılı oluşu ile kendi hayatını oluşturma özgürlüğü şu cevaplanması zor, kritik şu soruları da beraberinde getirecektir: Hayatın anlamı nedir? Niçin yaşıyoruz? Bu hayatı nasıl yaşamamız gerekiyor?⁸⁹ Bu zor ve çetin sorular kimi varoluşçu düşünürlerin öne sürdüğü; insanın elinde olmadan, istemeden evrene fırlatılmış olması görüşü ile birleştiğinde kaçınılmaz şekilde anlamsızlık ortaya çıkacaktır. Temel kaygıların farkında olan insan yukarıda sıraladığımız soruları cevaplandırma güçlüğünde çoğunlukla karşılaşacağı temel kaygı, anlamsızlık olacaktır.

Varoluşçu psikolojide geçmiş yaşantılar önemli bir yere sahiptir. Kişinin geçmişe dönük belleği şu anki varoluşu kadar önemlidir. Kişinin şimdiki nihai kaygılarıyla yüzleşmesinde katkı sağlamaktadır.⁹⁰ Terapi sürecinde: "Şu anda varlığımın en derin yerlerinde, en temel korku kaynakları nelerdir?" sorusunun cevaplanması istenir. Yalom, "Aslında en baştaki hayatın kalıntıları yanıtı engelleyecek şekilde biyolojik bir durgunluk oluşturur." demektedir.⁹¹ Meriç'in hayatında çocukluk yıllarından itibaren yaşadığı görme problemi ile aile ve okuldaki yalnızlığı yetişkinlik yıllarında da kendisini takip etmiş, etrafında kalabalıklar olmasına rağmen yalıtım kaygısını ömrü boyunca ruhunda ve bedeninde taşımak zorunda kalmıştır. Bu olumsuzluklar anlam arayışını baltaladığı gibi zaman içerisinde çevresine yabancılaşmasına, farklı dünya görüşleri arasında gidip-gelmeler yaşamasına ve kendi hayatını sorgulamasına neden olmuştur.

"Otto Rank'ın söylediği gibi, "Eğer bir terapist bireyi, içgüdülerinin egemen olduğu bir varlık değil, aslında korku dolu, acı çeken bir varlık olarak görürse daha başarılı olacaktır."⁹² Meriç'in Lamia Hanım ile ilişkisi bu bağlamda değerlendirilebilir. Öte yandan çocuklukta dinî bilgiler almasına ve dinî pratikleri yerine getirmesine rağmen ileri yaşlarında dinî yaşantıdan

⁸⁵ May, *Aşk ve İrade*, 47.

⁸⁶ Hakan Kızıltan, "Psikanaliz Dersleri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 56 (2011), 55-83.

⁸⁷ Mustafa Ulusoy, *Aynalar Koridorunda Aşk* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 215.

⁸⁸ Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 46.

⁸⁹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 20.

⁹⁰ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 23.

⁹¹ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 23.

⁹² Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 22.

uzak durması da bu pencereden ele alınıp anlaşılabilir. Dahası patoloji, Meriç'in çocukluğundan itibaren var olan bir durum ve kişiliğinin bir parçasıdır. Meriç'in kişiliğinde genellikle kararsızlık, gel-gitler, uçlara, zıt kutuplara savrulmalar hâkim olmuştur. Bu savrulmalar bazen bir dindarlıktan ateistliğe, milliyetçilikten Marksizme yönelmesine neden olmuştur.

Varoluşçu psikoterapistlere göre her birey insani durumlara ait stresi oldukça bireyselleştirilmiş bir tarzda yaşayacaktır. Dolayısıyla her insan bir şekilde kaygının eşlik ettiği gelişim evrelerinden geçerken bireyselleşme ve ayrılma acısını da buna bağlı olarak yaşar.⁹³ Meriç'in Hatay'da yaşadığı aidiyetsizlik, dışlanma, yalıtım sorunlarını kendi içinde bireyselleştirilmiş bir şekilde yaşadığı aşikârdır. Bu sorunlar Meriç'in kendisinde karşılığı olmayan Marksizm'e yönelmesini doğurmuş, bir tercih yapmasını zorunlu kılmıştır. Öte yandan Yalom, hayatın karşımıza çıkardığı kaygılı gerçek ya da inkâr şeklindeki iki zalim gerçeğin olduğunu belirtmektedir.⁹⁴ Meriç'in Marksizm'inde bu iki unsuru da görmek mümkündür.

Anomi, psikoloji literatüründe *anlamsızlık* şeklinde karşılığı bulur. Sosyolojide ise kuralsızlık, bireysel ve toplumsal normlar arasındaki uyumsuzluğun oluşturduğu çöküntü, çatışma ya da karışıklık şeklinde ifadesini bulmaktadır⁹⁵. Meriç, anomiyi şu şekilde izah etmektedir: "Tarihin belli dönemlerinde 'davranışları biçimlendiren ve idealleri inşa eden değerler sistemi ile ferdler arasındaki münasebetler altüst olur. Bu buhran toplumun bütünü sardığı zaman 'anomie' vardır; 'anomie' dayanışmanın yok oluşudur... 'Anomie' ölçsüzlüğün hastalığıdır."⁹⁶ Cemil Meriç'in kızı Ümit Meriç ise anomi kavramını, parlak ve başarılarla dolu bir geçmişe sahip bir milletin, bir anda tüm bu mirası, tarihi reddetmesi ile ortaya çıkan bir tablo olduğunu ileri sürmektedir: "Dünya tarihinde ciddi bir yer tutmuş olan bir milletin, bir anda bütün bir tarihi reddetmesi, 'on yılda on beş milyon genç yaratılması' her yaştan insanın zihninde çok ciddi bir travma oluşturdu. Dayanakları olmayan nesiller, yeni mabudlar aradı ve onları da Batı'da bulmaya çalıştı."⁹⁷

Batı medeniyeti ve kültüründe anominin ortaya çıkmasında bunu haklı çıkaracak tarihsel bir arka planın varlığına şahit oluruz: kilise eliyle dinin bir baskı aracı olarak kullanılması, aforozlar, teslis inancı ve neticede ortaya çıkan muharref bir Hristiyanlık. Bu kadar çelişki, çatışma, bozulmanın içinde bireylerin boşluğa düşmesi, anomiyi yaşamaları anlaşılabilir bir durumdur. Ancak Meriç'e göre bizdeki anomiyi anlamak pek mümkün görünmemektedir: "İşçisi de Marksist'i de Hristiyan'dır hep Avrupalının. Durup dururken Hristiyan değildir belki. Ama Hristiyan bir devletle Müslüman bir devlet arasında bir tercih yapmak gerekince safkan Hristiyan'dır. Biz Müslüman olduğundan, Doğulu olduğundan, Türk olduğundan utanan, aczinden tarihinden, dilinden utanan şuursuz bir yığın haline geldik."⁹⁸ Bu cümleleri sarf eden Meriç de Batılı aydınları yoğun bir şekilde okuması neticesinde etki altında kalmış, benzer bunalımları, anomileri yaşamıştır. Cemil Meriç'i evinde ziyaret eden bir Fransız yazar: "Mösyö Merik, bu kütüphane mükemmel bir Fransız entelektüelinin kitaplığı. Ama siz Türk'sünüz. Sizin kütüphane nerede?"⁹⁹ diye sorar. Konya yolculuğunda ise şu anısına yer vermektedir: "Konya yolculuklarımda ilk defa olarak başkası ile temas ettim. Başkası, yani, kendi insanım. Kaderin karşıma çıkardığı genç üniversiteli 'sen bizden değilsin' dedi. 'Sen bizden değilsin'!. Evet, ben onlardan değildim. Ama onlar kimdi? Uçurumun kenarında uyanıyordum. Demek boşuna çile

⁹³ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 25.

⁹⁴ Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, 27.

⁹⁵ Erol Akyıldırım, "Kültür ve Anomi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (2020), 43-62.

⁹⁶ Cemil Meriç, *Mağaradakiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 154.

⁹⁷ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 373.

⁹⁸ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 376.

⁹⁹ Meriç, *Babam Cemil Meriç*, 311.

çekmiş, boşuna yorulmuştum. Bu hüküm hakikatin ta kendisi idi. Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının alın yazısı iki kelimedede düğümleniyordu: aldanmak ve aldatmak."¹⁰⁰

"Tarihin ölüme mahkûm ettiği kavimlerde hep aynı psikoz: kendini küçük görme psikozu. Avrupa cennet, Asya cehennem. Neden "beldeler, kâşaneler"? Sanıyorum ki şarklı olduğundan utanan tek şarklı kavim biziz. Gerici, ilerici..."¹⁰¹ "60'lara kadar tecessüsümün yöneldiği kutup Avrupa. Coğrafyamda Asya yok."¹⁰² Bu cümleler Meriç'in artık kendisini Batı'ya ait hissetmediğini, evine dönme zamanının geldiğini, anlamsızlık ve boşluk karşısında aidiyet duygusunu yeniden kazandığını¹⁰³ göstermesi açısından önemlidir. Bu dönüşüm, başarısız geçen göz ameliyatı için gittiği Paris'ten döndükten sonra gerçekleşmiştir. Gözleri gören Meriç yıllar boyunca Avrupa'nın karanlığını görmekten aciz iken gözleri görmeyen Meriç, aydınlığın Batı'da değil Doğu'da olduğunu paradoksal bir şekilde görecektir. Sonraları Meriç, bu paradoksu şöyle açıklayacaktır: "Memlekette irtica yok, memlekette, cumhuriyet devri aydınının, kafasını karanlıkla yoğurup madrabazlara sunduğu masum ve samimi insanlar var. Ve Anadolu hep fikir susuzluğu, ideal hasreti içinde..."¹⁰⁴ "Ve intelijensiya, efendilerinin fırlattığı kemikleri yalamakla meşgul. Havlamasını bile unutmuş. Dişsiz, kuyruksuz. İnsan, inançlarını kaybedince çomarlaşıyor. Dinsizlik irticaların en affedilmezi. En yiğit orduyu en miskin sürü haline getiren veba."¹⁰⁵ "Hafızasını kaybeden bu zavallı nesilleri biz mahvettik, bu cinayet hepimizin eseri, hepimizin yani aydınların."¹⁰⁶

Bu satırların ışığında Cemil Meriç'in ahir ömründe kendi medeniyetine, gelenek ve kültürüne, inancına daha güçlü bir irade ve imanla döndüğünü ifade etsek yeridir. Travmalar, sancılar, anlamsızlık hastalığı her ne kadar olumsuz gibi gözükse de münevver, mütefekkir Meriç'in olgunlaşmasında birer dönüm noktası olma görevini yerine getirmişlerdir. Travma olgunluğu şeklinde kavramsallaştırabileceğimiz bu ruhsal dönüşüm, benliğin yeniden inşa edilmesine katkı sunmuştur.¹⁰⁷ Nitekim Meriç'in belirttiğimiz dönüşümden sonra yazdığı *Kırk Ambar*¹⁰⁸, *Bir Dünyanın Eşiğinde*¹⁰⁹, *Bu Ülke*¹¹⁰, *Umrandan Uygurluğa*¹¹¹ gibi eserlerde bu izlere rastlamak mümkündür. Bu eserlerde Meriç'in zaman içerisinde yönünü Batı'dan Doğu'ya çevirdiğini hem Doğu hem de Batıyı çok iyi tahlil ettiğini, kültürden irfana, ümrandan irfana, Marksizm'den İslam'a yolculuk ettiğini, hiç dinmeyen fikrî tecessüsü ile ülke insanına kılavuzluk ettiğini ve ahir ömründe geleneğine, inancına daha fazla yöneldiğini ifade etmek mümkündür. Tüm bu değerlendirmelerle birlikte Cemil Meriç'e yönelik yapmaya çalıştığımız analizlerin eksik olduğunu, kişisel değişimini ifade etmede yetersiz kaldığını belirtmemiz gerekiyor. Meriç'in ifadesiyle bitirecek olursak: "...kendimizi ne kadar tanıyabiliriz? Belki otobiyografik bir roman kaleme almak caiz, ama birkaç sayfada bütün bir ömrün muhasebesini yapmak hem tehlikeli hem abes."¹¹²

¹⁰⁰ Meriç, *Mağaradakiler*, 212.

¹⁰¹ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 153.

¹⁰² Meriç, *Mağaradakiler*, 281.

¹⁰³ Murat Beyazyüz, *Cemil Meriç'in Psikobiyografisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 251.

¹⁰⁴ Meriç, *Jurnal 1. Cilt*, 8.

¹⁰⁵ Meriç, *Jurnal 2* (1966-83), 155.

¹⁰⁶ Meriç, *Mağaradakiler*, 213.

¹⁰⁷ Rifat Atay, *God Between Reason and Experience* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2019), 73.

¹⁰⁸ Meriç, *Kırk Ambar*, Cilt 1, (İstanbul: İletişim Yayınları), 2008, 86.

¹⁰⁹ Meriç, Cemil. *Bir Dünyanın Eşiğinde* (İstanbul: İletişim Yayıncılık), 1994, 92.

¹¹⁰ Meriç, *Bu Ülke*, drl. Mahmut Ali Meriç. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 21, 97, 98.

¹¹¹ Meriç, *Umrandan Uygurluğa*, drl. Mahmut Ali Meriç, (İstanbul: İletişim Yayınları), 2010, 81-86.

¹¹² Meriç, *Jurnal 2. Cilt*, 318.

Sonuç

Bu makalede varoluşçu psikolojinin dört temel temasını oluşturan; ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık kavramları eşliğinde Meriç'in hayat hikâyesinin psikobiyografik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Meriç'in ölüm konusunda ambivalan duygulara sahip olduğunu, bir yandan intihar düşünceleri, ölümü arzulama, bekleme ile diğer taraftan yaşamak isteme arasında gidip gelen bir kişilik örüntüsü sergilediği öne sürülebilir. Ölümü istemenin daha çok görme yetisini yitirdiği zaman dilimlerinde ortaya çıkması anlaşılabilir bir durumdur. Ömrünün son demlerinde ise ölümden korkma duygusunun daha baskın olduğunu ifade edebiliriz. Öte yandan mübadele sonrası göçle birlikte anne-babasının yaşadığı anksiyete ve travma sonraki yıllarda Meriç'in yalıtımının temelinde önemli bir rol oynayacaktır. Göçten sonra yabancı bir coğrafyada hayata tutunmaya çalışan ailede mutsuz ve yalnız ebeveynler, bu yalıtımın katmerleşmesine neden olmuştur. Çocukluk yıllarından itibaren tanıştığı kitaplar ise sığınacağı liman haline gelmiştir. İlgisiz aile, dışlayıcı çevre, bedensel arazlar, yokluklar bir başka deyişle ontolojik acizlik, Meriç'in özgürlüğünün önündeki en büyük engelleri oluşturacaktır. Tüm bu engellenmeler (frustrasyon psikolojisi) Meriç'in yaşamında bazen öfke nöbetleri, çoğunlukla içe kapanma ve ölüm düşüncesi olarak karşılığını bulacaktır. İçsel öfkesini yansıttığı ve aidiyet duygusunu kazanmak için yazdığı yazılar sebebiyle yargılanacak, idamı istenecek, polis takibine takılacak ve neticede ölüm kaygısını gençlik yıllarından itibaren hissedecektir. Yalnızlığını, aidiyetsizliğini yanlış kadınlarda gidermeye çalışacak, âşık olacak, evlilik teklif edecek, reddedilecektir. Psikolojide *anlamsızlık* ve sosyolojide *yabancılaşma* olarak karşımıza çıkan *anomi* kavramını bir dönem Marksist, sonrasında uzun bir dönem yönünü Batı'ya çevirmiş bir Meriç olarak yaşasa da yetişkinlik yıllarında Doğu'yu keşfedecek kendi medeniyeti, geleneği, kültürü ve inancına daha güçlü bir irade ve imanla yönelecektir. Tüm bu ruhsal süreçler Meriç'in yaşadığı duygusal yoğunluğu edebî bir üsluba dönüştürerek okuyucuyu etki altına almasını da kolaylaştıracaktır.

Meriç, medeniyetinin, ülkesinin, yaşadığı çağın sesi olmuş, ortaya koyduğu eserlerle hem sağdan hem soldan büyük bir okuyucu kitlesinin takdirini kazanmıştır. Çalışma boyunca Meriç'e ait değindiğimiz ruhsal/psikolojik sorunlar o'nu küçültmez aksine seçkin bir kişi kılar. Yerel dünyasını bilmediğimiz bireyin kendisini ve eserlerini de bilemez, anlayamayız. Zor zamanların insanı olarak Meriç, karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelebilmeyi başarmış, yazdığı eserlerle yaşadığı toplumu aydınlatmış ve böylelikle *aydın* olma vasfını hak etmiştir. Yazılarında dönem dönem farklılıklar, zıtlıklar olsa da inandığı şeyi, hakikati aramış ve yazmıştır. Anlamsızlıktan anlamlar üretmiş, kendine ve kültürüne dönerek köklerini keşfetmiştir. Meriç, yazdığı bütün yazılarda bir bakıma kendisini anlatmış, öfkesini, ümidini, ümitsizliğini yazılarına aktarmıştır. Denilebilir ki bir çağın vicdanı, geçmişle gelecek arasında köprü olmak isteyen Meriç, ortaya koyduğu eserleriyle bu arzusunu gerçekleştirmiştir. Meriç'e bir vefa borcu olarak hazırlanan bu çalışmanın ülkemizin diğer münevverleri için yapılacak psikobiyografi çalışmalarına az da olsa bir fikir vermesi ümidi gözetilmektedir.

Author Contribution / Yazar Katkısı: *Research design* / Çalışmanın tasarlanması: OG (%50), GA (%50); *Literature review* / Literatür taraması: OG (%50), GA (%50); *Data collection* / Veri toplama: OG (%50), GA (%50); *Data analysis* / Veri analizi: OG (%50), GA (%50); *Writing the article* / Makalenin yazımı: OG (%50), GA (%50); *Revision the article* / Makale revizyonu: OG (%50), GA (%50).

Funding / Finansman: *This research received no external funding.* / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: *The authors declare no conflict of interest.* / Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akın, Mahmut Hakkı. "Sosyal Etkileşim ve Sosyal Benlik Kaynağı Olarak Aile". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 3/1 (2019), 1-14.
- Akyıldırım, Erol. "Kültür ve Anomi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (2020), 43-62.
- Anderson, James William - Kağnıcı, Gökhan. "Psikobiyoğrafının Metodolojisi". *Tarih Okulu Dergisi* 2010/7 (2010), 77-97.
- Armağan, Mustafa. "Meriç, Cemil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/190-191. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Atay, Rıfat. "Mehmet Akif Ersoy". *XIX. Yüzyıldan Günümüze İslam Düşünürleri*. (ed. Kemal Sözen vd.), 111-137. İstanbul: Divan Yayınları, 2021.
- Atay, Rıfat. *God Between Reason and Experience*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2019.
- Beyazyüz, Murat. *Cemil Meriç'in Psikobiyoğrafisi*. İstanbul: Aşina Yayınları, 2007.
- Çelikkol, A. "Psikobiyoğrafî, Şiir ve Psikanaliz", *İle Edebiyat*. Erişim 29 Eylül 2023. <http://www.celikkol.org/psikobiyoğraf.htm>
- Ercan, Neslihan. "Kentsel Hareketler: Protesto, Karşı Hafıza ve Yaratmama Olasılığı" *İdealkent* 4.10 (2013), 134-163.
- Frankl, Viktor E. *Duyulmayan Anlam Çılgılığı: Psikoterapi ve Hümanizm*. İstanbul: Öteki yayıncılık, 1996.
- Gedikli, Özgür. "Mehmet Atilla Maraş'ın Şiirlerinde Mekân ve Coğrafya". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/2 (2017), 129-148.
- Göka, Erol. *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Gülen, Ömer. "Entelektüel Kimdir? Cemil Meriç'in Hayatı Özelinde Bir Anlama Denemesi", *Cemil Meriç Kitabı: Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek* (Sempozyum Tebliğleri Kitabı), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, 633-647.
- Gürsu, Orhan. "Gençlik Dönemi İnanç Krizinin Psikolojik Kökenlerinin Analizi: Olgu Sunumu". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (2022), 915-931.
- Gürsu, Orhan. "Hasan Basri Çantay: Bir Psikobiyoğrafî Denemesi". *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 251-268.
- Gürsu, Orhan. "Melankoli ve İktidar Arasında Bir Şehzade: Şehzade Korkut'un Psikobiyoğrafisi". *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 267-288.
- Houghton, David, Patrick vd. *Siyaset Psikolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.
- İlgar, Mehmet Zeki - İlgar, Semra Coşgun. "Varoluşçu Psikolojik Danışma ve Psikoterapi: Teori ve Pratiği". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 23/1 (2019), 193-220.
- Keskin, Suphi. "Tutunamayanlar'da Şizo-Özne İnşası Bağlamında Yersizyurtsuzlaşma". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 2/1 (2018), 97-116.
- Kızıltan, Hakan. "Psikanaliz Dersleri". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 56 (2011), 55-83.
- May, Rollo. *Aşk ve İrade*. çev. Yudit Namer. İstanbul: Okuyan Yayınları, 2019.
- May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan*. çev. Aysen Karpaz, İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 1997.
- May, Rollo. *Varoluşun Keşfi* çev. Aysun Babacan. İstanbul: Okuyan Yay, 2012.
- Meriç, Cemil. *Mağaradakiler* (19. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Meriç, Cemil. *Jurnal 1. Cilt*. drl. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Meriç, Cemil. *Jurnal 2. Cilt*. drl. Mahmut Ali Meriç. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Meriç, Cemil. *Kırk Ambar*, Cilt 1. drl. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Meriç, Cemil. *Bir Dünyanın Eşiğinde*. drl. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1994.
- Meriç, Ümit. *Babam Cemil Meriç*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Meriç, Cemil. *Bu Ülke*, drl. Mahmut Ali Meriç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

- Meriç, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*, drl. M.A. Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Seçinti, Dilara Demirpençe - Gürbüz, Hatice Gözde Akkın. "11-14 Yaş Arası Erken Ergenlerde Mizaç Özelliklerinin İçselleştirme ve Dışsallaştırma Problemleri ile İlişkisi". *Turk J Child Adolesc Ment Health* 28/2 (2021), 117-123.
- Söner, Osman. "Babam Cemil Meriç' Kitabının Varoluşsal Psikolojinin Temel Kavramları Açısından İncelenmesi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2020), 261-284.
- Şahin, Mehmet. "Din ve Edebiyat İlişkisi". *Türk-İslam Edebiyatı*. (Ed. Necdet Tozlu - Yusuf Babür), 37-53. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.
- Turna, Murat. "Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 4/1 (2020), 1-17.
- Turnalp, M. Fatih. "Din ve Eğitim Bağlamında 'Yorgunluk Toplumu'". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 227-278.
- Ulusoy, Mustafa. *Aynalar Koridorunda Aşk*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Yalom, Irvin. *Varoluşçu Psikoterapi*. çev. Zeliha Babayiğit. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.